

**СЕМІНАР З АРХІВОЗНАВСТВА
ТА ДОПОМІЖНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ЦДІА УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ: НАУКОВИЙ ФЕНОМЕН**

Валентина Бездрабко

*завідувач кафедри державного управління Київського національного
університету культури і мистецтв, доцент, канд. іст. наук (м. Київ)*

Історія семінару з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін (далі — семінар) при Центральному державному історичному архіві України у Львові* (ЦДІА України у Львові) залишається маловідомою сторінкою вітчизняної гуманітаристики. А між тим, у другій половині ХХ ст. семінар став потужним осердям розвитку спеціальних історичних дисциплін (СІД) зі своїми традиціями і поважними результатами студіювань, що змусили наукову спільноту визнати існування львівської школи архівістів-подвижників¹.

Розвиток архівістики у другій половині ХХ ст. певною мірою розглядався учасниками українсько-польського семінару “Архівна наука та наука в архівах” (Київ, Біла Церква, Умань 3-5 листопада 2004 р.)², його досліджували В. М. Автократов, І. Л. Бутич, І. Б. Матяш, О. Г. Мітюков, І. М. Мишак, С. Д. Пількевич, Ю. М. Прилепішева, Т. І. Хорхордіна, Н. М. Христова, інші вчені, які одностайно наполягають на факті пошвавлення науково-дослідної роботи в архівних установах. Безперечно, пояснення цьому слід давати не лише з огляду на внутрішні детермінантні мотиви еволюції історичної науки, але й практичні потреби діяльності архівів, пов’язані з організаційними, правовими, технологічними процесами комплектування, обліку, зберігання, користування архівними документами.

Необхідною умовою пізнання чинників започаткування семінару є історіографічна заувага про особливості побутування історичної науки

© Бездрабко В., 2008

* Автор висловлює щирю вдячність усім архівним працівникам ЦДІА України у Львові за творче сприяння у підготовці наукової публікації.

¹ Шевченко Ф. П. На передньому краї в боротьбі за комунізм // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів.— 1962.— № 3.— С. 8.

² Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. пр. / Редкол.: Г. В. Боряк (голова), І. Б. Матяш (заст. голови) та ін.— Київ, 2005.— Вип. 7.— 256 с.

у 1950–1960 рр. Окрім відомих суспільно-політичних обставин її розвитку, варто зауважити, що це був час відчутної актуалізації архівознавчих і джерелознавчих досліджень, що викликало значне розширення кола джерел, бажання докладно з'ясувати їх потенційні інформаційні можливості, відкрити перспективи освоєння новітніх носіїв інформації, вищого рівня диференціації спеціальних галузей історичної науки, досягнути наслідки інтеграційних процесів у межах споріднених і суміжних дисциплін.

Не ставлячись беззастережно до екстернальних чинників розвитку науки, треба визнати, що Постанова ЦК КПУ від 2 березня 1956 р. “Про міри по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню архівних матеріалів міністерств і відомств Українською РСР” № 408***, яка акцентувала увагу на активізації наукової роботи архівів, змінила ставлення суспільства до архівних установ як наукових осередків³. У “Положении о Государственном архивном фонде Союза ССР”, ухваленому 13 серпня 1958 р., чітко вказувалося на статус архівів як науково-дослідних установ, що мали займатися різними видами наукової роботи⁴.

Розгортанню галузевих історичних досліджень сприяли скликана Інститутом історії АН УРСР (нині — Інститут історії України НАН України) республіканська нарада з питань розвитку СІД (1959), а також всеукраїнська наукова конференція істориків-архівістів (1960), що пройшла під орудою Головного архівного управління при МВС УРСР (нині — Державний комітет архівів України). Велику увагу розвитку спеціальних галузей історії було приділено учасниками всесоюзної наради істориків (1962)⁵. Наукові зібрання порушили багато вузлових питань, розв'язання яких стало б відповіддю на потреби історичної науки. З-поміж авторитетних рішень цих і низки інших форумів, проведених наприкінці 1950-х — на початку 1960-х рр., трапляються переконливі, адресовані архівам рекомендації, зміст яких зводився до всебічної активізації організаційних заходів з метою успішного розроблення тематично різноманітних наукових тем⁶.

Окрім висловленого, проведемо ще одну сюжетну лінію з приводу актуалізації архівної науки у другій половині ХХ ст. На початку 1960-х рр.

³ Мищак І. Науково-інформаційна діяльність архівних установ (друга половина 1950-х — перша половина 1960-х рр.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — Київ, 2002. — Ч. 2. — С. 269.

⁴ Митюков О. Завдання архівних установ щодо підвищення ідейно-політичного та наукового рівня документальних публікацій і праць науково-довідкового характеру у світлі рішень ХХІV з'їзду КПРС // Архіви України. — 1972. — № 3. — С. 13.

⁵ До всіх істориків-архівістів Української РСР // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР. — 1960. — № 5. — С. 8.

⁶ Головні завдання архівних установ Української РСР на 1961 рік // Там само.

відбувається реорганізація системи вищої історичної освіти, що зумовлює перегляд місця і ролі СІД у фундаментальній і професійно орієнтованій підготовці студентів. Було актуалізовано питання співвідношення загальних і спеціальних історичних дисциплін у типових навчальних планах напряму “Історія”. Серед причетних до справи реформування історичної освіти зростає упевненість у принципово важливому значенні комплексної підготовки історика-дослідника, майбутнього науковця. Порушується питання належної організації різних видів практики майбутніх істориків. З’являється пропозиція створити навчально-практичні центри на базі державних архівів країни. Це, зрештою, спонукало урізноманітнити форми їхньої співпраці з навчальними закладами, шукати шляхи розв’язання нових завдань. Таким чином, іманентні спонукання активізувати наукові студії практичного й теоретичного змісту в архівних установах відіграли важливу роль у підйомі СІД, а організаційні рішення органів влади й управління знайшли реальне втілення в житті архівів.

Яскравим прикладом відгуку на зовнішні і внутрішні обставини розвитку архівістики на рівні конкретної установи і став семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін при ЦДІА України у Львові⁷. Історія семінару бере витоки з 1961 р., що ознаменувався важливою подією для ЦДІА України у Львові — розширеним засіданням Науково-методичної ради архіву (13-14 листопада 1961 р.)⁸. Серед його учасників — представники архівних, музейних установ, бібліотек, вищих навчальних закладів, що засвідчило неабияку увагу громади міста до неординарної події в житті архіву. Усього в засіданні взяло участь понад 150 осіб, у тому числі відомі науковому світу діячі: Н. Ф. Врадій, В. О. Гавриленко, Ю. М. Гросман, Я. Р. Дашкевич, П. І. Захарчишин, О. В. Маркевич, Я. П. Кісь, І. П. Крип’якевич, О. А. Купчинський, В. П. Огоновський, Е. Й. Ружинський та інші дослідники, імена яких асоціюються із львівською школою СІД⁹.

Природа, походження, статус, об’єкт, предмет досліджень, міждисциплінарні зв’язки, поняттєво-категоріальний апарат, методика і методологія, інші теоретико-фундаментальні, прикладні питання історичних наук потрапили до порядку денного зібрання архівістів. Актуалізація передусім комплексної проблематики джерелознавчих дисциплін означила

⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / Державний комітет архівів України; ЦДІА України у Львові.— Львів; Київ, 2001.— 410 с.

⁸ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 354.— Арк. 7-88.

⁹ *Захарчишин П.* Наукова рада з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР.— 1962.— № 2.— С. 51.

орієнтування учасників засідання на всебічний підхід до вивчення матеріальної та інформаційної складових історичного джерела, його докладну зовнішню і внутрішню критику, що однозначно сприймалися як запорука ґрунтовності досліджень, невід’ємна умова гарантованої аргументованості їх висновків.

Питання започаткування семінару як першочергове завдання архівістів порушили директор архіву Н. Ф. Врадій у доповіді із симптоматичною для часу назвою “Історичні рішення XXII з’їзду КПРС та завдання істориків-архівістів у галузі дальшого розвитку історичної науки” та академік І. П. Крип’якевич — виступом про “Допоміжні дисципліни історії в науковій роботі архівів”¹⁰. Якщо перший доповідач лише у загальному констатував необхідність провадження наукової роботи в архівній установі, то другий запропонував план розв’язання назрілих проблем галузі. Для їх успішної реалізації, з метою досягнення позитивних результатів, на думку І. П. Крип’якевича, вартувало обрати найдієвішу форму наукової діяльності архівістів — семінар¹¹. Семінарські заняття пропонувалося проводити щомісяця (крім літнього періоду), а кожних півроку для обговорення найвдаліших результатів досліджень архівістів, представлених на семінарських слуханнях, визначення перспектив тривалих студіювань і започаткування нових творчих пошуків організовувати масштабніші за кількістю учасників зібрання — підсумкові наукові конференції.

Головними дійовими особами семінару, на думку І. П. Крип’якевича, мали стати архівісти, на яких і покладалася особлива місія — провідників новітніх досягнень гуманітаристики у галузі СІД, випробування модерних методик вивчення історичного джерела. Відомий учений вважав, що для вагомості результативності семінару непересічне значення має індивідуальна зацікавленість кожного дослідника у розробленні наукової теми. Задля цього академік запропонував узгодити професійні інтереси архівних працівників, пов’язані з виконанням функційних обов’язків, зі студіями семінарських занять.

Щоби надати індивідуальній науковій праці архівістів відчуття значущості, причетності до загальної справи, колективності, а конкретним, тематично вузьким розвідкам — масштабності, І. П. Крип’якевич

¹⁰ *Захарчишин П.* Наукова рада з питань розвитку допоміжних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР.— 1962.— № 2.— С. 51.

¹¹ Автор вважає коректнішим уживання терміна-словосполучення “спеціальні історичні дисципліни”. Утім, не порушуючи вимог передачі історичних документів, маємо оперувати термінами, що перебували в науковому обігу в досліджуваній проміжок часу і якими користувалися дослідники.

виступив з ініціативою організувати інститут наукових консультантів, до складу якого мали увійти провідні фахівці тієї чи іншої галузі знань, сфер практичної діяльності. До категорії партнерів архівного семінару зараховувалися фахівці з Львівського обласного державного архіву (нині — Державний архів Львівської області), Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Києві (нині — Центральний державний історичний архів України у м. Києві), Львівського державного університету ім. І. Франка (нині — Львівський національний університет ім. І. Франка), Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), Варшавського, Краківського університетів, Московського державного історико-архівного інституту (МДІАІ) (нині — МДІАІ у складі Російського державного гуманітарного університету), Інституту суспільних наук АН УРСР (нині — Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України), Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР (нині — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України), інших архівних, наукових установ, навчальних закладів.

З метою різних форм узагальнення досвіду архівістів, практичної апробації теоретичних знань пропонувалося розробити детальну програму розвитку дисциплін, що вважаються класичними (архівознавство, геральдика, дипломатика, джерелознавство, нумізMATика, палеографія, сфрагістика). Бажаним підсумком наукових досліджень проголошувалися видавничі проекти, як-от: палеографічний, сфрагістичний, філігранологічний альбоми, галузеві термінологічні словники тощо. Деякі з них планувалися як серійні, продовжувані видання (наприклад, термінологічний словник із дипломатики), що, за задумом І. П. Крип'якевича, мали об'єднати “різного змісту і різних типів спеціальні словники актової термінології”: культурно-побутової лексики, назв історичних адміністративних установ, судово-процесуального діловодства, військового побуту тощо. Уперше прозвучала думка відкрити на базі архіву науково-методичний кабінет — спеціалізований центр розвитку історичних дисциплін¹².

Для підтримки семінару І. П. Крип'якевич наполягав на публікуванні наукових студій архівістів на сторінках всеукраїнської фахової періодики, зокрема “Науково-інформаційного бюлетеня Головного архівного управління УРСР при Раді Міністрів УРСР” (1947), “Українського історичного журналу” (1957). У перспективі передбачалося створення власного часопису, покликаного встановити зв'язок між учасниками семінару з одного боку і зовнішніми науковими інституціями з іншого.

¹² ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 43-44.

Ідеї, висловлені І. П. Крип'якевичем, знайшли схвальний відгук серед учасників засідання Науково-методичної ради. Лейтмотивом виступів стала констатація необхідності підтримати ідею семінару, переконливі докази важливості розроблення історії архівної справи, геральдики, діловодства, дипломатики, метрології, сфрагістики (В. О. Гавриленко, В. В. Грабовецький, Ю. М. Гросман, Я. П. Кісь, О. В. Маркевич, В. О. Ольшевич), палеографії (П. І. Захарчишин, Я. П. Кісь), топоніміки (Я. П. Кісь, О. А. Купчинський, В. П. Огоновський, Є. М. Посацька-Черняхівська), історичних географії, картознавства (С. Т. Білецький, Я. П. Кісь) тощо. Як довела історія, кожен із них не просто підтримав ідею відкриття семінару в ЦДІА УРСР у Львові, але на тривалий час став активним її adeptом, постійним учасником семінарських занять, чие зростання фахової майстерності нерозривно пов'язане зі студіями, здійснюваними у межах тематики архівних зібрань.

Наслідком дводенної роботи Науково-методичної ради було затвердження нової форми діяльності архіву — семінару, сенсом існування якого мало стати всебічне, адаптоване до практичних потреб архівістики розроблення СІД. На тривалий час читальна зала ЦДІА УРСР у Львові (пл. Возз'єднання, 3-а), стала місцем зустрічі подвижників науки.

Перехідним моментом від засідання Науково-методичної ради архіву до повсякденної координуючої роботи, покликаної виконувати її рішення, було утворення при архіві організаційного комітету семінару. Зібрання затвердило склад комітету у кількості дев'яти осіб: В. В. Грабовецький, І. П. Крип'якевич — голова (Інститут суспільних наук АН УРСР), Я. П. Кісь, Є. М. Посацька-Черняхівська (Львівський державний університет ім. І. Франка), Н. Ф. Вradій, П. І. Захарчишин (ЦДІА УРСР у Львові), В. Ю. Ліщинський, А. Л. Мільшина, (Львівський обласний державний архів), В. П. Чугайов (Львівський обком компартії УРСР), які до цього мали досвід спільної праці на ниві архівістики. Їх обрали за принципом представництва від різних наукових установ, що підтримали ініціативу започаткування семінару на базі ЦДІА УРСР у Львові. Такий виборчий принцип оргкомітету ускладнював його діяльність, а тому пізніше обрання делегованих відбуватиметься залежно від виявлення організаційних здібностей особи й індивідуальної зацікавленості у розробленні спеціальних галузей історичної науки. Надалі кількість членів, структура комітету будуть змінюватися, але принцип його формування залишатиметься незмінним. Передбачалося, що оргкомітет об'єднає під єдиним керівним началом охочих розвивати СІД, координуватиме їх старання щодо реалізації намічених завдань, щомісяця (крім липня,

серпня) проводитиме семінарські зібрання, а двічі на рік — у травні і грудні — наукові конференції¹³.

Виконувати обов'язки, визначені Науково-методичною радою архіву, оргкомітет розпочав із розроблення, обговорення і затвердження низки установчих документів, зокрема “Положення про постійно діючий семінар з допоміжних історичних дисциплін та архівознавства в архіві”, тематики семінарських засідань, визначення кола охочих залучитися до вивчення пріоритетних історичних, теоретичних, методичних галузевих питань, налагодження зв'язків із подібними осередками у вітчизняному та зарубіжному, передусім польському, науковому середовищі.

Незабаром оргкомітет семінару встановив тісні контакти з науковою громадськістю вищих навчальних закладів, академічних інституцій, товариств тощо. До тісної співпраці долучилися працівники Волинського, Закарпатського, Рівненського, Тернопільського, Чернівецького, Чернігівського обласних державних архівів і т. д.¹⁴ Еклектика ідей різних наукових шкіл, обговорення практиками теоретичних викладок, залучення теоретиків до вирішення назрілих ключових практичних проблем архівної справи, СІД мали велику користь для всіх учасників семінару, і особливо — архівістів. Пошуки найприйнятніших форм колективної роботи і час переконали членів оргкомітету, що найраціональнішою формою організаційного, методичного проведення галузевих історичних досліджень у межах архіву дійсно може стати семінар.

Принципово важливим і безперечно необхідним постав почин львівських архівістів у доповіді голови оргкомітету семінару І. П. Крип'якевича, виголошеній на урочистому відкритті першого в історії вітчизняної архівної справи семінару, що відбувся 19 грудня 1961 р., яка, незважаючи на загальну декларативність, містила низку конкретних пропозицій щодо розроблення теоретико-методологічних і науково-методичних питань галузі. Ще раз було окреслено тематичне спрямування семінару — архівознавство та СІД, затверджено план проведення занять, запропоновано оптимальну кількість наукових доповідей (до 2) і повідомлень (до 5) для обговорення на заняттях тощо. Учасники засідання підтримали ідею представлення кращих доповідей і повідомлень у всіх формальних наукових комунікаціях — конференції, наради, фахові періодичні видання¹⁵.

¹³ Пропонована регулярність проведення семінарських занять, конференцій не дотримувалася. У 1960–1970 рр. частота їх проведення була вищою, ніж у 1980-х — на початку 2000-х рр.

¹⁴ Романова О. Організація роботи семінару з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Архіви України.— 1966.— № 3.— С. 60-61; ЦДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 576.— Арк. 3.

¹⁵ Захарчишин П. Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР.— 1962.— № 3.— С. 67.

Суттєвим моментом у діяльності семінару було те, що його сприймали як специфічну форму навчання, підвищення кваліфікації архівістів. При складанні переліку наукових тем, які передбачалося обговорювати на семінарських заняттях, передусім опікувалися тими, що відповідали б найнагальнішим практичним питанням архівної галузі. Тематика семінарів формувалася заздалегідь і коригувалася таким чином, щоби наблизити “академічну науку” до практичних потреб архівістики. Вона мала синхронізуватися з плановою роботою установи, а також, за наявності умов, відповідати науковим уподобанням архівних працівників, котрим для проведення розвідок відводилася певна частка робочого часу. Семінарський план роботи залишався поза загальним архівним планом¹⁶. Тому й існували деякі обмеження у виборі архівістами напряму студіювань, пов’язані з лімітом робочого бюджетного часу. Вважаємо, що можливість розроблення наукових тем за підтримки державного фінансування свідчила про сприятливе ставлення до почину архівістів, заохочувальну позицію ГАУ при Раді Міністрів УРСР, зокрема першої на тоді особи управління — С. Д. Пількевича.

Безперечно, тематика семінарів узалежнювалася також від директивних розпоряджень, пропозицій, настанов союзного і республіканського архівних управлінь. Наприклад, визначені “П’ятирічним планом розвитку архівної справи в Українській РСР на 1966–1970 рр.” магістральні напрямки науково-дослідної роботи в галузі архівознавства, діловодства, історичного картознавства, палеографії, сфрагістики і т. д. відтворювалися у змісті студій архівістів ЦДІА УРСР у Львові, які зобов’язувалися розробляти конкретизовані згідно зі змістом фондів такі теми: “Картографічні матеріали ЦДІА УРСР у м. Львові” (відповідальний — О. А. Купчинський, термін виконання — 1967 р.), “Публікації іншомовних документів”, “Палеографічні особливості українського письма XV–XIX ст.” (П. І. Захарчишин, 1969 р.), “До історії розвитку української філігранографії” (О. Я. Мацюк, 1968 р.), “Сфрагістичні пам’ятки міст України з найдавніших часів до кінця XIX ст.” (О. В. Маркевич, 1968 р.)¹⁷. Цією та багатьма іншими “плановими вказівками” пояснюються тематичні “уподобання” наукових розвідок львівських архівістів.

Завдяки семінару деякі напрями досліджень стали традиційними для архіву і сприймалися науковою спільнотою як його теми. Так, “Координаційний план науково-дослідницьких робіт в Українській РСР на 1981–1985 рр.” архівної галузі містив такі студії: “Розвиток українського скоропису в XIV–XVIII ст.” (виконавець — У. Я. Єдлінська), “Грошовий обіг на західноукраїнських землях у XVII ст.” (В. В. Зварич), “Карти

¹⁶ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 576.— Арк. 37-45.

¹⁷ Там само.— Спр. 474.— Арк. 2-82.

українських земель XVI–XVIII ст. в архівах і бібліотеках СРСР” (М. Г. Вавричин), “Картографічні джерела з історії України XV–XVII ст.” (М. Г. Вавричин), “Джерела з історії замків і фортець на території Української РСР (IV ст. до н. е. — XVIII ст.)” (О. Я. Мацюк), “Населення, соціальна структура й особливості розвитку українських феодальних міст у XVI–XVIII ст. (1569–1648)” (Я. П. Кісь) та інші, яким, за свідченням архівних джерел, передувало багаторічне розроблення на семінарських заняттях¹⁸.

Аналізуючи тематику занять першого року існування семінару, доходимо висновку про додержування основних настанов Головного архівного управління УРСР, зміст яких полягав у необхідності позачергового студіювання теоретичних, науково-методичних засад історичних дисциплін, підвищення рівня професійної кваліфікації архівних працівників¹⁹. Крім загальних теоретико-фундаментальних, порушувалися питання освітнього, технологічного змісту, як-от: введення до переліку наукових спеціальностей напряму підготовки із СІД, розроблення правил публікації документальних джерел, зокрема іноземною мовою; студіювання методики вивчення актів; підготовка та видання наукових, навчально-методичних, довідково-інформаційних видань тощо.

Перший рік функціонування семінару не лише виявив охочих до занять, але й окреслив царину основних наукових інтересів учасників зібрань: дипломатика, палеографія, сфрагістика, філігранологія. У резолюції підсумкової наукової конференції львівських архівістів, яка відбулася у грудні 1962 р., трапляються, окрім схвальних відгуків, рекомендації організаційного характеру: встановити міцніші зв’язки із провідними вітчизняними, зарубіжними галузевими науковими інституціями, ширше репрезентувати власні здобутки на шпальтах фахової періодики, надати перевагу розробленню теоретичних питань з архівознавства та джерелознавства²⁰. “Коректури” наукового форуму знайшли не тільки документальну форму фіксації інформації, але й реальне втілення в життя. Якщо у 1962 р. частка архівознавчих, джерелознавчих студій у доробку доповідачів семінару від їх загальної кількості складала 11 %, то у 1963 р. — близько 60 %²¹. Надалі переважання досліджень архівознавчого, джерелознавчого характеру у тематиці семінару збереться. Доповідаючи на Третій республіканській науковій конференції з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін (1968), Н. Ф. Врадій констатує факт еволюційного розширення діапазону теоретичних тем з

¹⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 998. — Арк. 11-27.

¹⁹ Завдання архівних установ Української РСР у світлі рішень XXII з’їзду КПРС // Архіви України. — 1962. — № 1. — С. 3-7.

²⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372. — Арк. 163.

²¹ Там само. — Спр. 482. — Арк. 45.

архівознавства й джерелознавства, їх превалювання з-поміж інших дослідницьких уподобань учасників семінару²².

Підставою для висновку про особливе ставлення організаційного комітету при формуванні тематики семінарських занять до цих дисциплін є також резолюції щорічних наукових конференцій львівських архівістів, зміст яких зводився до настійних рекомендацій про важливість студіювання у першу чергу тих питань, що мають основоположне значення для розвитку галузі: історія архівної справи, окремих фондів, методика впорядкування та використання документальних матеріалів, експертиза наукової цінності документів, історія установ (фондоутворювачів), діловодства, довідковий апарат архіву, архівна термінологія тощо²³.

Простий порівняльний аналіз тематики доповідей і повідомлень, що оголошувалися на семінарських заняттях у ЦДІА УРСР у Львові й інших архівних установах республіканського рівня, наприклад, у ЦДІА УРСР у Києві, є підґрунтям для висновку про їх подібність, із відмінністю, “заземленою” на місцевому матеріалі. Подібність вмотивована спільністю проблем, що постали перед працівниками галузі у другій половині ХХ ст., викликаних створенням Єдиної державної системи діловодства (1965–1972), збільшенням обсягу надходжень документів до архівів, комплектуванням, проведенням експертизи цінності документів, науковою організацією їх використання, створенням довідкового апарату, недостатньою розробленістю теоретичних і практичних питань, пов’язаних із дослідженням архівних документів тощо²⁴.

Підтвердженням прагнення по-новаторському підходити до провадження науково-дослідної роботи в архіві є той факт, що учасники семінару були добре обізнані з новітніми працями вітчизняних і зарубіжних колег, активно їх обговорювали, неодноразово виступали з критичними дописами-відгуками на них до фахових періодичних видань, пропозиціями наукового редагування історичних досліджень, ініціювали створення у бібліотеці архіву систематичного каталогу видань із СІД, дбали про поповнення архівного бібліотечного фонду тощо. Резонансними і показовими у руслі наукової критики високого ґатунку, наприклад, були обговорення праці відомого історика-архівіста, джерелознавця, професора МДІАІ К. Г. Мітєєва “Теория и практика архивного дела”, (Варшава, 1954), навчальних посібників “Допоміжні історичні дисципліни” (Київ, 1963), підготовленого професурою Київського державного університету

²² ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 442.— Арк. 72; *Захарчишин П.*

П’ята наукова конференція з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін // *Архіви України*.— 1966.— № 4.— С. 102.

²³ Там само.— Спр. 482.— Арк. 22, 51.

²⁴ *Страшко В. В.* [Без назви] // *Архіви України*.— 1978.— № 4.— С. 84-85.

ім. Т. Г. Шевченка — А. О. Введенським, В. І. Стрельським, В. О. Дядиченком, “Лекцій по документальному источниковеденню истории СССР” (Київ, 1963)²⁵ А. О. Введенського, наукових збірок “Источниковедение истории советского общества”, “Исследования по отечественному источниковедению” (Ленінград, 1964); “Методологические и историографические вопросы исторической науки”, (Томськ, 1964)²⁶ та ін., проведення компаративних паралелей на рівні змісту фахових періодичних видань — “Архіви України” (до 1965 р. — “Науково-інформаційний бюлетень Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР” (до 1960 р. — при МВС УРСР), “Советские архивы” (до 1967 р. — “Вопросы архивоведения”), “Archeion” (1927) і т. д. Корисність, і навіть необхідність звернення до новітніх студій колег задля успішного студювання актуальної проблематики була цілком очевидною і підтверджена практикою семінару.

Неодмінним наочним атрибутом проведення семінарських занять, задля візуального розширення сприйняття інформації, була організація тематичних виставок архівних документів. Крім планових річних, здебільшого ювілейних експозицій, які готувалися Науково-методичною радою архіву, у рамках семінару передбачалося представлення супровідного матеріалу, що ілюстрував би текстову частину доповідей і повідомлень. Зазвичай, крім дидактичних побажань лекторів, тематика експозицій узгоджувалася із відділенням Товариства для поширення політичних і наукових знань і відділу пропаганди й агітації Львівського обкому комуністичної партії України²⁷.

Архівний семінар як феномен наукового життя Львова цілком закономірно відразу викликав пильний інтерес з боку місцевого обкому комуністичної партії УРСР, який до 1990-х рр. мав офіційних представників в його оргкомітеті та вимагав постійної звітності щодо тематики засідань²⁸. Саме у такий спосіб здійснювався нагляд за ідеологічною “чистотою” занять. Показовою була пояснювальна записка від 16 січня 1962 р. за підписом директора архіву Н. Ф. Врадій, що з’явилася у перші години після закінчення семінару²⁹. Головна думка службового документа розгорталася довкола “випадку” на зібранні архівістів — доповіді, зробленої старшим науковим співробітником Інституту суспільних наук АН УРСР Я. Д. Ісаєвичем, про життя і творчість відомого історика-джерелознавця

²⁵ ЦДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 421.— Арк. 10.

²⁶ *Захарчишин П.* Семінари з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін: Львів // Архіви України.— 1965.— № 3.— С. 91.

²⁷ *Купчинський О.* Виставка матеріалів ЦДА УРСР у Львові про М. С. Пашкевича (до 150-річчя з дня народження поета) // Архіви України.— 1962.— № 2.— С. 53.

²⁸ ЦДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 542.— Арк. 6-10.

²⁹ Там само.— Спр. 372.— Арк. 12-13.

Д. І. Зубрицького³⁰. Більша частина записки Н. Ф. Врадій присвячувалася поясненню обставин появи цієї доповіді, переказу її змісту, діалогу між доповідачем і слухачами. Пояснювальні замальовки на кшталт “доповідач визнав Д. І. Зубрицького буржуазним істориком-монархістом”, який “не дивлячись на це, провів велику роботу по впорядкуванню архіву та покращанню збереження документальних джерел”, “був пов’язаний із російськими вченими — М. М. Максимовичем, М. П. Погодіним, представниками чеського визвольного руху”, “підкреслював, що Галичина і Волинь — невід’ємна частина Росії”³¹ і т. д., свідчать про наявність зовнішньої політичної “ревізії” питань, що виносилися на розгляд наукової громадськості міста, а також про певне вільнодумство доповідачів, котрі дозволяли собі “згадувати” імена не випадково “забутих” діячів³². Показово, що повідомлення в пресі про “оказію” на семінарі архівістів містили поряд із визнанням наукових старань Д. І. Зубрицького в царині археографії, архівістики, бібліографії, дипломатики, генеалогії, історичної географії так само однозначну оцінку його поглядів як “реакційних”³³.

Мине зовсім небагато часу від початку функціонування семінару, і про успішність його діяльності та неабияку науково-практичну ефективність заговорять у залах республіканських (1965, 1968), всесоюзної (1964) тематичних конференцій, інших представницьких зібрань, а досвід львівських архівістів буде рекомендовано взяти на озброєння не тільки архівним установам, але й іншим галузевим науковим інституціям³⁴.

Перші вагомі результати роботи семінару, перевірені архівістами шляхом колективного обговорення, було представлено учасникам масштабної Другої республіканської наукової конференції з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін (1965), організованої Головним архівним управлінням при Раді Міністрів УРСР спільно з Інститутом історії Академії наук УРСР і Київським державним університетом

³⁰ ЦДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 12-13.

³¹ Там само.

³² Там само.

³³ *Захарчишин П.* Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР.— 1962.— № 3.— С. 68-69.

³⁴ ЦДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 14; Спр. 601.— Арк. 17-18; *Глинский М. Д.* Архивное строительство в западных областях УССР (1939–1969 гг.) // Советские архивы.— 1969.— № 6.— С. 53-57; *Сварнык И. И.* Старейшему архивохранилищу Украинской ССР — 200 лет // Там само.— 1985.— № 3.— С. 21-24; *Сварнык И. И.* Скарбниця нашої історії: До 200-річчя Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові // Жовтень.— 1985.— № 1.— С. 84-87.

ім. Т. Г. Шевченка³⁵. Учасники наукового форуму одностайно погодилися із неабияким успіхом почину львів'ян — семінару, наслідки функціонування якого уже на той час було висвітлено у студіях з архівознавства, джерелознавства, археографії, картографії, хронології, метрології, палеографії, сфрагістики й інших галузей знань, поданих на сторінках “Науково-інформаційного бюлетеня ГАУ при Раді Міністрів УРСР”, “Українського історичного журналу”, навчальних посібниках, методичних розробках і т. д.³⁶

Більшість доповідей львів'ян було репрезентовано у рамках роботи секції “Спеціальні історичні дисципліни”. Як свідчать джерела, найбільше пошавлення викликали виступи Я. Д. Ісаєвича, Р. С. Кулачківського, О. В. Маркевича, О. Я. Мацюка, Я. П. Кіся, В. В. Грабовецького, теоретичні пошуки яких відзначалися науковою новизною і цікавими практичними знахідками, прийнятними для широкого запозичення архівістами, джерелознавцями³⁷. Вони взяли активну участь в ініційованій Ф. П. Шевченком науковій дискусії, що розгорілася довкола визначення генезису, еволюції змісту термінів-словосполучень — “спеціальні історичні дисципліни” і “допоміжні історичні дисципліни”. Примітно, що львів'яни, зокрема Я. П. Кісь, В. В. Зварич і О. В. Маркевич, виявилися прихильниками означника історичних дисциплін — “допоміжні”, мотивуючи власну позицію коректнішим визначенням їх статусу у системі історичної науки.

Зали конференції були використані для трансляції низки оригінальних проєктів, неодноразово апробованих на семінарських заняттях, як-от: створення при архівах кабінетів сфрагістики із перспективою зростання їх до потужних провідних галузевих інституцій (О. В. Маркевич), відкриття в Україні музею паперу (О. Я. Мацюк), започаткування міжвідомчого координаційного центру з розроблення проблематики СІД (Я. П. Кісь), удосконалення атестації наукових кадрів у галузі архівознавства тощо³⁸. Визнанням досягнень львівських науковців стало ухвалення конференцією більшості їх пропозицій. З-поміж інших особливо звертають на себе увагу ті, поява яких у переліку рекомендацій наукового зібрання чітко вказує на пряме чи опосередковане засвідчення переконливого успіху семінару ЦДІА УРСР у Львові. Це —

³⁵ Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Архіви України.— 1965.— № 4.— С. 3.

³⁶ Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Український історичний журнал.— 1965.— № 8.— С. 150.

³⁷ Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Архіви України.— 1965.— № 4.— С. 4-6.

³⁸ Там само.— С. 12.

укладання цільових програм з історичних дисциплін; видання лексикографічної продукції, альбомів із палеографії, дипломатики, геральдики, сфрагістики, хронології, метрології і т. д., створення міжвідомчої термінологічної комісії; відкриття кабінетів СІД; упровадження семінарської форми занять у державних архівах України та ін.³⁹

Належно поціновані на семінарських заняттях результати виконання львівськими архівістами п'ятирічних планів розвитку архівної галузі, втілені у науково-видавничих проектах⁴⁰, знаходили схвалення провідних фахівців Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР. Так, у 1972 р. колегія ГАУ УРСР присудила заохочувальну премію начальника відділу ЦДІА УРСР у Львові О. А. Купчинському за статтю “Про описання і каталогізацію картографічних творів”. Цією ж премією було відзначено “зразок археографічної ерудиції” (Н. М. Яковенко) — “Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233–1799” (Київ, 1972) (колектив авторів — О. А. Купчинський, Е. І. Ружицький, М. Г. Вавричин, Н. Ф. Врадій, М. І. Плахтина, В. К. Сіверська, А. Г. Сісецький) і монографію О. Я. Мацюка — “Папір та філіграні на українських землях (XVI — початок XX ст.)” (Київ, 1974)⁴¹.

Обов'язковою складовою ухвал семінарських зібрань, як зазначалося вище, були рекомендації до друку кращих наукових розвідок, представлених для ознайомлення й обговорення слухачами. Найчастіше такі роботи з'являлися на сторінках фахової періодики. Із появою міжвідомчого серійного наукового збірника “Історичні джерела та їх використання” (1964)⁴² представники львівської школи архівістів-подвижників знаходять не просто постійне місце перебування у складі автурси видання, але й отримують цільове замовлення на написання праць із дипломатики, метрології, палеографії, сфрагістики, філігранології, хронології, інших галузей історичних знань⁴³. Як свідчать архівні документи, учасники семінарів вельми охоче популяризували історичні знання на шпальтах місцевої і всеукраїнської преси — “За радянську науку”, “Літературна Україна”, “Ленінська молодь”, “Львівська правда”, “Вільна Україна”, “Радянське слово”, “Друг читача” та ін., де

³⁹ Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Архіви України. — 1965. — № 4. — С. 16-17.

⁴⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 601. — Арк. 2-8.

⁴¹ Радянське архівне будівництво в західних областях Української РСР // Архіви України. — 1979. — № 5. — С. 20-21; Див. також: ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 1184. — Арк. 25-26.

⁴² [Передмова] // Історичні джерела та їх використання. — Київ: Наук. думка, 1964. — Вип. 1. — С. 3-8.

⁴³ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 490. — Арк. 16-18.

й трапляються дописи про наукові відкриття архівістів, запрошення читачької аудиторії до продуктивного діалогу, спільного пошуку істини.

Грандіозним за масштабністю роботи й унікальним за змістом стало відкриття в архіві науково-методичного кабінету із СІД (далі — кабінет). Уперше наукову концепцію кабінету сформулював І. П. Крип'якевич, яку й репрезентував на першому семінарському занятті 1961 р. По тому концепція знайшла схвальні відгуки та підтримку колег. Для опрацювання ідеї найуспішнішого предметного представлення історичних дисциплін у виставкових залах було створено робочу групу, до складу якої увійшли М. Г. Вавричин, Я. Р. Дашкевич і О. А. Купчинський (голова). Згодом, із метою реалізації задуму, в системі архівних установ з'являється відділ архівознавства та допоміжних історичних дисциплін (1973–1975), який займався моделюванням експозиційних планів, збиранням і підготовкою експонатів, оформленням залів кабінету. Проте через нетривале існування відділу робота над створенням кабінету проводилася несистематично.

Майже п'ять років знадобилося історикам-архівістам для того, щоб розробити концепцію побудови архівного кабінету спеціальних історичних дисциплін. Спочатку плани експозиції обговорювалися та затверджувалися як проекти на розширених наукових радах за участю відомих учених, зовнішньо рецензувалися спеціалістами МДІАІ (Г. С. Корольов, Н. А. Ковальчук), ВНДІДАС (В. М. Автократов), Дніпропетровського (М. П. Ковальський), Львівського (С. А. Макарчук) державних університетів⁴⁴, а потім подавалися на розгляд спеціальній комісії Головархіву УРСР. Лише 1979 р. експозиційні плани перших залів кабінету — “Архівознавство” й “Археографія” були детально прорецензовані і з незначними заувагами підтримані ГАУ УРСР. Упродовж 1980–1982 рр. плани допрацьовувалися їх “опікунами” — М. Г. Вавричин (“Архівознавство”, “Археографія”), О. А. Купчинським (“Дипломатика”), У. Я. Єдлінською (“Палеографія”), О. Я. Мацюком (“Філігранологія”), І. І. Сварником (“Сфрагістика”, “Геральдика”)⁴⁵. Експозиція кожної кімнати представляла окрему наукову дисципліну як об'єкт історичних досліджень, а рефреном композиції стало демонстрування її зв'язків з архівознавством і документознавством⁴⁶. Нарешті, у 1984 р. до Міжнародного тижня архівів науково-методичний кабінет спеціальних історичних дисциплін було відкрито. На думку фахівців, він став публічним представленням

⁴⁴ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 947.— Арк. 5-13; Спр. 1184.— Арк. 16-22.

⁴⁵ Там само.— Спр. 1184.— Арк. 9-12.

⁴⁶ *Врадій Н. Ф.* Науково-методичний кабінет із спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // *Архіви України.*— 1986.— № 6.— С. 36.

результатів наукової роботи архіву, практичним втіленням різнопланової діяльності семінару.

Загальна площа кабінету склала 135 м², експозиційна — 260 м². У 6 залах кабінету було виставлено близько 500 експонатів (крім колекції печаток). Перша зала присвячувалася архівознавству і включала три тематично пов'язані розділи, що розповідали про розвиток архівної справи в Радянському Союзі, радянській Україні, і окремо — в Галичині. Експозиційні стенди зали у загальному ознайомлювали з мережею державних архівів СРСР та УРСР, її структурою, роллю архівної установи як бази для багатогалузевих наукових досліджень. Чільне місце відводилося для представлення історії ЦДІА УРСР у Львові, досягнень архівістів у другій половині ХХ ст., зокрема на ниві розроблення засобів інтелектуального доступу до архівних фондів, засад їх комплектування, експертизи цінності документів, проведення їх фізичних і хіміко-біологічних досліджень, умов зберігання, унормування та регламентації праці архівіста тощо. Стенди зали “Археографія” унаочнювали етапи підготовки рукопису до друку, зокрема документів XIV–XVIII ст., виконаних давньоруською, давньоукраїнською, класичними, іноземними мовами, починаючи від вибору теми, визначення типу публікації, виявлення і добору рукописних матеріалів, правил передачі їх тексту, складання довідкового апарату, розкриваючи, таким чином, методику підготовки видань відповідно до їх цільового призначення. Матеріали зали “Дипломатика” хронологічно послідовно представляли історію розвитку документа юридичного змісту. Тут експонувалися різні за жанрово-видовою характеристикою, змістом, мовними особливостями, художнім оформленням історичні правові документи, датовані XIII–XX ст., зокрема дарчі грамоти польських королів, галицьких князів, російських царів, магнатів міст тощо. Експонати зали “Палеографія” ознайомлювали відвідувачів із особливостями кириличного, латинського письма різних історичних періодів, еволюцією українського скоропису і різних шкіл української писемності, факсимільними репродукціями окремих текстів і спеціально виготовленими абетковими таблицями; а також матеріалами письма, його предметами, знаряддями, засобами. Тут же демонструвалися білоруські, російські, німецькі, польські й інші зразки писемності, форми документів, схеми їх побудови, властиві для окремих канцелярій управління різних історичних періодів. Експозиція ознайомлювала також із системами літерного позначення чисел, скороченням слів, тайнописом, із способами художнього оформлення документа, типами епістолярно-дипломатичного письма, що виникло в західноєвропейських країнах. Для ознайомлення відвідувачів зі спеціальною історичною дисципліною “Філігранологія” пропонувалися матеріали з історії розвитку виробничих

процесів, пов'язаних із виготовленням паперу і паперових знаків в Україні, Росії, Польщі, Нідерландах, інших європейських державах; виставка зразків філіграней на папері XVI–XVIII ст. Окремий стенд зали розповідав про історію філігранології, перших дослідників-філігранологів, їх життя і творчу діяльність. У залі “Сфрагістика” було представлено фотокопії печаток Київської держави, Галицько-Волинського князівства, Польського королівства, Московського царства (наприклад, князів Святослава Ігоревича (X ст.), Володимира Мономаха (XI ст.), Володимира-Андрія Юрійовича (1316), Болеслава-Юрія II (1327), короля Ягайла (1389), царя Олексія Михайловича (1653), магістратів міст тощо. Окремий розділ експозиції присвячувався радянській сфрагістиці — печаткам органів радянської влади, революційних комітетів і т. д. До “Сфрагістики” примикала зала “Геральдика”, що демонструвала історію розвитку гербів і геральдичних знаків, що зустрічаються в архівних документах ЦДІА УРСР у Львові, від найдавніших днів до кінця XX століття. У майбутньому планувалося відкриття ще двох залів зі спеціальних історичних дисциплін — метрології та хронології, історичної географії. У першій із них, за задумом авторів, мали експонуватися таблиці основних типів середньовічних мір і перелік уніфікованих місцевих мір із приблизним переведенням їх на сучасну метричну систему СІ; систем літочислення. Зала “Історична географія” мала ознайомлювати відвідувачів із зразками давніх карт і планів, що зберігаються в колекції ЦДІА УРСР у Львові. Кабінет зберігся і функціонує в архіві донині, а експозиційні стенди час від часу оновлюються.

Добір і компонування експозиційного матеріалу кабінету спеціальних історичних дисциплін ЦДІА УРСР у Львові проводилися з урахуванням аудиторії відвідувачів. Для облаштування кабінету була розроблена програма цільового співробітництва з провідними галузевими науковими установами, найбільшими книгозбірнями, архівами СРСР. Зміст співпраці полягав не тільки у проведенні консультацій із вузлових проблем теорії, історії наукової критики документів, їх методики досліджень, але й у поповненні складу супровідного ілюстративного матеріалу виставок кабінету. Документи, що зберігаються в ЦДІА УРСР у Львові, демонструють поширеність практики листування з відомими вченими, відряджень до наукових центрів, у ході яких з'ясовувалися організаційні, технологічні, методичні, дидактичні й інші аспекти справи. До переліку консультантів і сподвижників проекту, крім місцевих наукових осередків, потрапили ЦДІА УРСР у Києві, Центральна наукова бібліотека АН УРСР (нині — Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського), Державна публічна бібліотека ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (нині — Російська національна бібліотека), Центральний державний

архів військово-морського флоту СРСР (нині — Російський державний архів воєнно-морського флоту), Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Харківський державний університет ім. О. М. Горького (нині — Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна), Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова (нині — Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова), Тартуський державний університет (нині — Тартуський університет), МДІАІ, ВНДІДАС та багато інших поважних установ, які всебічно підтримали почин львівських архівістів.

Як виявилось, найбільшими шанувальниками кабінету стали студенти історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка, дослідники-початківці. Для них на базі архівного кабінету викладачі університету, незмінні учасники семінару (І. І. Сварник, Н. М. Царьова, О. В. Гайова) здійснювали оглядові, позиційні чи проблемні лекції, тематика яких відповідала навчальним програмам фахових дисциплін і змістові експозиційного матеріалу⁴⁷. Найбільшою популярністю користувалися лекції, присвячені історії архіву, унікальним документам, пам'яткам українського палеографічного письма, що зберігаються у фондах архіву, діловодству середньовічних установ, філігранології, сфрагістиці. Тут же проводилися практичні заняття, які сприяли закріпленню теоретичних і практичних умінь, навичок майбутніх істориків, спрямованих на виявлення історичних джерел, ведення архівного пошуку, роботу з історичними джерелами, їх внутрішню і зовнішню наукову критику⁴⁸. Так було втілено в життя ще одне призначення семінару — сприяти створенню галузевого навчально-методичного центру для проведення архівної, науково-дослідницької практики студентів-істориків. Кабінет дійсно став “своєрідною базою для ведення наукових досліджень в галузі допоміжних історичних дисциплін і документознавства взагалі”⁴⁹, а його досвід знайшов належне поцінування і наслідування⁵⁰.

За перші двадцять років, що стали найпродуктивнішими в історії семінару, відбулося 97 занять, на яких було заслухано й обговорено

⁴⁷ Царьова Н. М. До проблеми викладання архівознавства на базі Науково-методичного кабінету архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України, м. Львів // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наук. доповіді Всеукраїнської конференції (19-20 листопада 1996 року) у 2-х ч. — Київ, 1997. — Ч. 2. — С. 33-36; Сварник І. І. Учебната практика на студентите в ЦДІА на УССР в гр. Львов // Архивен преглед. — [София]. — 1983. — № 3. — С. 53-55; Cariowa N. Rola archiwum w edukacji ponadgimnazjalnej // Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym / Pod red. Grażyny Pańko i Joanny Wojdon. — Warszawa, 2002. — S. 288-291.

⁴⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 888. — Арк. 68-74.

⁴⁹ Там само. — Спр. 1184. — Арк. 9.

⁵⁰ Там само. — Спр. 1288. — Арк. 21-22.

392 доповіді і повідомлення зі спеціальної історичної тематики⁵¹. Завдяки цілеспрямованій діяльності оргкомітету семінару, про що говорилося вище, значна частка матеріалів присвячувалася *архівознавству*. Серед архівознавчих тем велике поцінування знайшла історія архівної справи в Україні, зокрема в Галичині. У цьому випадку варто вказати на студії з історії архівів у Київській Русі, удільних князівствах, Запорозькій Січі, судово-адміністративних, освітньо-релігійних установах (О. А. Купчинський)⁵², історичні розвідки про традиції польського й австрійського діловодства, ведення справ у відомчих архівах (П. М. Дідович, І. І. Дмитерко, П. І. Захарчишин, Я. Д. Ісаєвич)⁵³, історико-біографічні, персоналогічні нариси про архівістів (Я. Д. Ісаєвич, Х. І. Пироженко)⁵⁴ тощо. Особливістю історичних досліджень львів'ян у галузі архівознавства є критичне ставлення до досвіду попередників, прагнення раціонально виважено окреслити межі можливих запозичень, підпорядковуючись сучасним нормативно-правовим вимогам організації всебічної діяльності архівів. Історичний доробок учасників семінару став утіленням своєрідного “перехрестя” західноєвропейської і східноєвропейської методик ведення досліджень. Цим пояснюється відчутне оприсутнення сюжетів з історії повсякденності, історико-психологічних замальовок у працях, до прикладу, П. І. Захарчишин — “Канцелярія Львівського Ставропігійського братства”⁵⁵, “Писарі й архівісти гродських і земських канцелярій Руського і Белзького воеводства в XV–XVIII ст.”⁵⁶, Я. Д. Ісаєвича — “Денис Зубрицький і його діяльність в галузі допоміжних історичних дисциплін”⁵⁷, що сприяло укоріненню в архівознавстві окремих новітніх методологічних підходів.

Спроба переглянути політичні настанови щодо проведення експертизи документів, які пропагувалися радянським архівним керівництвом, вийти за межі ідеологічних приписів і повернутися до позачасових, класичних засад визначення їх цінності викликала неодноразове обговорення теми, гостру дискусію, активну присутність представників партійних органів на семінарських заняттях. Однак обстоювання об'єктивних

⁵¹ *Сварнык И. И.* В ЦГИА УССР в г. Львове // Советские архивы.— 1982.— № 2.— С. 92.

⁵² *Вавричин М. Г.* [Без назви] // Архіви України.— 1978.— № 5.— С. 84-85; ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 894.— Арк. 33-38;

⁵³ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 1-8; Спр. 442.— Арк. 12, 18; *Захарчишин П.* Семінари з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін: Львів // Архіви України.— 1965.— № 3.— С. 91.

⁵⁴ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 1-8; *Вавричин М. Г.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України.— 1975.— № 2.— С. 93-94.

⁵⁵ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 1-8.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

критеріїв вартості документів тривало, підтримуючи й утверджуючи прогресивні, політично некон'юнктурні основи комплектування архівів. Активними диспутантами питання комплектування державних архівів виступили П. І. Арсенич, В. Г. Довганич, Н. Ф. Врадій, Я. Д. Ісаєвич, Я. П. Кісь, О. П. Куш, Н. В. Павленко, Ю. Ю. Сливка та ін.⁵⁸

Важливим напрямом творчих пошуків львівських архівістів стало з'ясування шляхів удосконалення фізичного й інтелектуального доступу до документної інформації, теоретико-методологічних засад створення комплексу архівних довідників, призначених для розкриття складу і змісту документів. Довідковий апарат архівів в історичній ретроспекції (І. І. Дмитерко)⁵⁹, створення інформаційної мережі, базованої на документальному вторинного рівня (І. І. Дмитерко)⁶⁰, і, особливо, розроблення схеми класифікації документної інформації для систематичного каталогу архіву⁶¹ (М. Г. Вавричин, Н. Ф. Врадій, Л. Р. Грабко, Н. П. Гусева, Я. Д. Ісаєвич, Л. М. Міхаєва)⁶² — основні питання, на які шукали відповіді учасники семінару, прагнучи забезпечити потребуючих всебічними можливостями архівної евристики на різних рівнях організації документів.

Ще одним напрямом архівознавчих досліджень, проведених учасниками семінару, стало упорядкування, унормування та кодифікація спеціальної лексики. Порушуються проблеми написання термінологічних словників давньої актової мови, діловодства, архівів. Крім локальних термінологічних розвідок, як-от: складання для службового користування архівної картотеки термінів дипломатики, історичної метрології, нумізматики, палеографії, сфрагістики⁶³, — архівісти брали участь у масштабних проєктах, наприклад, “Краткий словарь архивной терминологии” (1968),

⁵⁸ ЦДДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 103-108; Спр. 392.— Арк. 136-137; Спр. 421.— Арк. 11а; Спр. 482.— Арк. 14; Спр. 897.— Арк. 13-18; Семінар з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін історії // Архіви України.— 1963.— № 4.— С. 90; *Захарчишин П.* Семінар з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін // Там само.— 1971.— № 5.— С. 104.

⁵⁹ ЦДДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 442.— Арк. 18.

⁶⁰ *Захарчишин П.* Семінари з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін: Львів // Архіви України.— 1965.— № 3.— С. 91.

⁶¹ *Бездрабко В. В.* Из досвіду класифікації документів у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів // Південний архів. Історичні науки.— 2003.— Вип. X.— С. 39-45.

⁶² ЦДДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 3-5; Спр. 482.— Арк. 4; Спр. 552.— Арк. 74-84; *Вавричин М. Г.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДДА УРСР у м. Львові // Архіви України.— 1974.— № 1.— С. 94-95.

⁶³ *Фостик П.* Розроблення питань допоміжних історичних дисциплін в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові // Науково-інформаційний бюлетень АУ при МВС УРСР.— 1960.— № 4.— С. 27.

що розроблявся під егідою МДІАІ і Всесоюзного (нині — Всеросійського) науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи (далі — ВНДДАС). Архівісти виступили за розширення словника, запропонували включити до його складу терміни: *авторський рукопис, архіваріус, факсиміле*, уточнити терміни — *архівна справа, бланк документа, іменний каталог, іменний покажчик, консервація документів, науково-довідковий апарат архіву* та ін., які й були враховані авторами видання⁶⁴. Таким чином, архівознавство стало чільним напрямом діяльності семінару, продемонструвавши прагнення вирішити нагальні проблеми галузі, закласти підвалини для якісно вищого рівня історичних, теоретичних узагальнень, пов'язаних із розробленням поняттєво-категоріального апарату, експертизою цінності документів, комплектуванням державного архіву, організацією архівних документів, їх обліком, складанням довідкового апарату тощо.

У пошуках важливих точок опертя архівознавчих теорій і методик складно обійтися без ґрунтовних джерелознавчих знань. Джерелознавство окреслює смислові межі поняття “історичне джерело”, дозволяючи “виловити” ті документи, що є носіями актуальної чи потенційно актуальної інформації, сприяючи класифікуванню, проведенню експертизи їх цінності. Внутрішня і зовнішня наукова критика окремих груп історичних джерел — актів, діловодних адміністративних, господарсько-облікових документів, статистичних анкет, періодики, книг (у т. ч. і рукописних), документів особового походження, з'ясування їх інформаційного потенціалу — відкривають не тільки нові аспекти типової моделі герменевтичного, текстологічного вивчення об'єкта, але й факти, події, явища соціальної, економічної, політичної чи інтелектуальної історії краю і країни. Такими були дослідження В. В. Грабовецького (“Люстрації і інвентарі XVI–XVIII ст. як джерело до історії і статистики західних областей України”)⁶⁵, Є. М. Гуменюка (“Скарги галицьких селян другої половини XIX ст. як історичне джерело”)⁶⁶, О. А. Купчинського (“Документальні джерела Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV ст.”)⁶⁷, В. К. Сіверської (“Оправа актових книг ЦДІА УРСР у Львові”)⁶⁸ та ін., витворені на межі архівознавчих і джерелознавчих пошуків із метою розв'язати проблему двоєдиної природної функційності документа як суб'єктивно створеного носія оперативної інформації й об'єктивно існуючих історичного, історіографічного фактів, історичного джерела.

⁶⁴ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 490.— Арк. 48.

⁶⁵ Там само.— Спр. 482.— Арк. 4.

⁶⁶ *Шраберман М. М.* Науково-практичний семінар в ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України.— 1983.— № 1.— С. 78.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 4.

Посилення у 1960–1970 рр. джерелознавчих студій висунуло у центр уваги проблему вивчення таких видів історичних першоджерел, як фотографічний і фотодокументи. У біографії вченого О. А. Купчинського є сторінки, пов'язані з розробленням методики описування фотографій в архівах і бібліотеках. Схвалена на семінарських заняттях схема опису фотодокумента включала такі елементи: назва; анотація (короткий опис змісту об'єкта зображення); виконавець (фізична чи юридична особа); час і місце виготовлення; автентичність; розмір; колір; матеріальна основа; техніка виконання; характер оформлення; рукописні і друковані написи; технічні ремарки; тиснення, штампи; стан збереження; джерело надходження; реставраційні заходи; місце друку / публікації; примітки⁶⁹. Інакше кажучи, описування мало базуватися на принципах системності і комплексності, а рекомендації вивчати фотодокумент у загальноісторичному контексті вказували на необхідне дотримання засад історизму. Було порушено також проблеми формування архівних справ із фотодокументів, організації системи їх обліку, наукового опрацювання, укладання довідкового апарату. У позитивній конотації відмітимо також, що О. А. Купчинський виступив рішуче проти вилучення фотографій зі справ і їх механічного приєднання до загальних колекцій фотодокументів архівів, бібліотек, музеїв тощо⁷⁰.

Аналізуючи зміст запропонованих О. А. Купчинським ідей, маємо констатувати, що здебільшого вони перегукуються з відомими тематичними розробками Т. М. Девеля і Л. Я. Штернберга, а також “Инструкцией по научно-технической обработке и каталогизации фотодокументов в государственных архивах” (Москва, 1957), але, на відміну від своїх попередників, містять більш розгорнуту схему опису спеціального виду документа⁷¹. Інноваційною для вітчизняної архівістики була пропозиція О. А. Купчинського активно й раціонально послуговуватися інформацією з художньої літератури й усних джерел, яка проливає світло на творення фотодокумента⁷².

Спільно з Науковою бібліотекою Львівського державного університету ім. І. Франка архівом розроблялися науково-методичні засади описування

⁶⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 860. — Арк. 20-22.

⁷⁰ *Купчинський О. А.* Розшифрування раних фотодокументів та їх описування в архівах і бібліотеках // *Архіви України.* — 1978. — № 6. — С. 20-23.

⁷¹ *Девель Т. М.* Матеріали по технике ведения фотоархива при научно-исследовательских учреждениях. — Москва; Ленинград, 1954. — 124 с.; *Штернберг Л. Я.* Инструкция для регистрации коллекции в Музее антропологии и этнографии Академии наук // *Известия АН.* — 1916. — Вып. 8. — С. 573-574; Инструкция по научно-технической обработке и каталогизации фотодокументов в государственных архивах. — Москва, 1957. — 48 с.

⁷² *Купчинський О. А.* Розшифрування раних фотодокументів та їх описування в архівах і бібліотеках // *Архіви України.* — 1978. — № 6. — С. 20-23.

й класифікації образографічних документів, зокрема листівок, афіш, плакатів, творів образотворчого мистецтва (Л. М. Григорчук, Ф. П. Максименко)⁷³. Найчастотнішим терміном цих студій була *атрибуція*, тобто визначення достовірності художнього твору, його автора, місця і часу створення. Довкола цього концепту і розгорталися міркування вчених щодо описання й систематизації документів, які носили здебільшого загальний характер і недостатньо враховували їх видову специфіку. Утім, розвідки Л. М. Григорчук (“Проблема атрибуції творів образотворчого мистецтва XVI–XVII ст.”) і Ф. П. Максименка (“Принципи описання і систематизації листівок, афіш і плакатів перших років радянської влади”) відкрили шлях до ґрунтовніших досліджень у цьому напрямку не тільки в межах архівістики чи джерелознавства, але й документознавства.

Участь ЦДІА УРСР у Львові у підготовці історичного атласу України упривілеювала для учасників семінару історичне картознавство. Відзначимо, що архів володіє величезною збіркою картографічних творів, які належали різним установам-фондоутворювачам, приватним колекціонерам і датуються XIV–XX ст.⁷⁴ Активним провідником вивчення колекції карт і планів, що збереглися в архіві, виступив О. А. Купчинський, який розробив та ініціював обговорення на семінарських зібраннях методики описання картографічних документів та їх каталогізації⁷⁵. Критично аналізуючи здобутки на царині історичної картографії, передусім К. Бучека⁷⁶, Б. Ольшевича⁷⁷, Г. Піскорської⁷⁸ і В. Власова⁷⁹, відомий архівіст запропонував власну схему опису картографічного документа, зокрема карт, яка, увібравши існуючий досвід, носила комплексніший, більш системний характер. Опис картографічного документа, на думку О. А. Купчинського, не повинен обмежуватися описуванням його окремих складових, і тому мав включати такі елементи: заголовок карти (плану, атласу), назву в оригіналі, прізвища автора, виконавця карти і видавця; назву видавництва, друкарні; рік і місце видання; масштаб, спосіб передачі рельєфу і порядок початкового меридіана; визначення мови; автентичність; зовнішній опис карти (плану, атласу), спосіб виконання, колір, розмір, матеріал, стан збереження; походження карти;

⁷³ Ваєрчин М. Г. [Без назви] // Архіви України.— 1977.— № 3.— С. 88.

⁷⁴ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 424.— Арк. 171.

⁷⁵ Там само.— Спр. 442.— Арк. 133.

⁷⁶ Buczek K. W sprawie polskiej instrukcji katalogowej dla zbiorów kartograficznych // Przegląd biblioteczny.— 1932.— R. VI.— S. 175.

⁷⁷ Olszewicz B. Proba instrukcji do katalogowania i konserwowania zbiorów kartograficznych.— Warszawa, 1915.— S. 11.

⁷⁸ Piskorska H. Zbiory kartograficzne archiwum m. Toruń.— Toruń, 1938.— S. 1, 13.

⁷⁹ Власов В. В. Инструкция по библиотечной обработке картографических произведений.— Москва, 1940.— С. 5.

примітки⁸⁰. Збережений у ЦДІА України у Львові рукопис О. А. Купчинського — “Методика описання картографічних матеріалів, колекцій карт і планів ЦДІА УРСР у Львові”⁸¹, містить виклад історії походження колекції картографічних творів, їх змісту⁸², правила повного опису картографічного документа за кожною із вище наведених позицій із розлогими коментарями їх доцільності, важливості, необхідності, термінологічними поясненнями⁸³. Залежно від масштабності вивчення картографічного матеріалу, дослідник виокремлював *основний* або *повний* та *додатковий*, або *скорочений* описи, які відрізнялися інформативністю і призначалися для задоволення різних практичних потреб⁸⁴.

Більш аніж п’ятирічне розроблення теми завершилося публікацією розвідки О.А. Купчинського “Про описання і каталогізацію картографічних творів” в “Архівах України”⁸⁵, яку без перебільшення можна вважати одиницею джерельної бази не тільки архівознавства чи історичного картознавства, але й картографічного документознавства. Появу у 2003 р. “Методичних рекомендацій зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст.”⁸⁶, а 2006 р. — видання “Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст.”⁸⁷ (голова редакційної колегії — Я. Р. Дашкевич) можна розглядати як данину традиції підвищеної уваги львівських архівістів до питань історичного картознавства. Проблеми упорядкування й дослідження картографічних документів залишаються актуальними й донині, а досвід львів’ян потребує додаткового вивчення.

Одним із найважливіших завдань семінару, на думку його засновників, мало стати всебічне вивчення історичних правових документів із метою з’ясування часу і місця їх походження, автентичності, ступеня вірогідності, форми, змісту, функціонування, архівної долі, тобто того, що складає царину дипломатики. Найпомітнішими репрезентантами незаперечно оригінальних, вартісних студій, які демонструють вільне оперування досягненнями класичної дипломатики, розгортання її ідей, екстраполюючи на місцевий дипломатарій, за зразком І. Є. Свенціцького

⁸⁰ П. З. Семінар з питань архівознавства і спеціальних історичних дисциплін // Архіви України. — 1966. — № 1. — С. 104.

⁸¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482. — Арк. 14.

⁸² Там само.

⁸³ Там само. — Спр. 442. — Арк. 171-198.

⁸⁴ Там само. — Арк. 172.

⁸⁵ Купчинський О. Про описання і каталогізацію картографічних творів // Архіви України. — 1971. — № 3. — С. 51-62.

⁸⁶ Методичні рекомендації зі складання картки опису картографічних матеріалів XVI–XVIII ст. / ЦДІА України у Львові; Уклад. У. Р. Кришталович. — Львів, 2003.

⁸⁷ Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст. — Київ: ДНВП “Картографія”, 2006. — 208 с.

й І. П. Крип'якевича, були Я. Р. Дашкевич, Я. Д. Ісаєвич, У. Я. Єдлінська, О. А. Купчинський⁸⁸. Наразі тяжко уявити розвиток вітчизняної дипломатики без цих імен, бо за кожним із них — фундаментальні, монографічні дослідження актового матеріалу. Цим науковцям належать відомі загальнотеоретичні праці, присвячені визначенню об'єкта, предмета, основних завдань і напрямів дипломатики, історіографічному аналізу її розвитку в західноєвропейській, східноєвропейській науці, зокрема російській, польській, румунській тощо; студії, замкнуті на конкретних питаннях — співвідношення форми і змісту, основні зовнішні і внутрішні ознаки середньовічного документа, еволюція класичного формуляра і його складових, умови появи, встановлення оригінальності тощо. Об'єкт досліджень датується переважно епохою середньовіччя. Зовнішня критика документа традиційно зосереджується на його структурі, матеріальній основі та конструкції, а внутрішня — акцентує увагу на лінгвістичних аспектах пізнання, зокрема, нормативності мови, стилю, діалектних рисах, фонетиці, морфології, словниковому складі, а також орфоєпії, синтаксису, пунктуаційній сітці тощо. При вивченні окремих різновидів актів велика увага приділялася змінній частині формуляра, так як у цьому дослідники вбачали відображення плинності історичних умов. Однак було констатовано, що формуляр актів інколи зберігав архаїчність, трафаретність, хоча вже містив новий соціальний і політичний зміст. Тому при побудові загальних історичних висновків про акти намагалися враховувати і цю особливість.

Специфікою студій львів'ян є те, що об'єктом вивчення для них став, у першу чергу, “український документальний матеріал” доби середньовіччя. Більшість досліджень стосувалися міжнародних давньоруських документів X ст., грамот Галицько-Волинської держави, публічних українсько-молдавських і публічно-приватних, приватних закарпатських грамот XIV–XV ст., документів епохи Богдана Хмельницького. Ідея видання атласу (альбому) зразків актів XI–XVIII ст. знайшла втілення у цікавому науково-видавничому проекті високого зразка — “Каталозі

⁸⁸ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 392.— Арк. 60-75; Спр. 482.— Арк. 4; Спр. 770.— Арк. 4-9; Спр. 860.— Арк. 1-7; *Дашкевич Я. Р.* Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. (нарис з української дипломатики) // *Архіви України.*— 1968.— С. 20-27; *Вавричин М. Г.* [Без назви] // Там само.— 1977.— № 3.— С. 88; *Її ж.* [Без назви] // Там само.— 1976.— № 4.— С. 96; *Її ж.* Семінар з архівознавства та спеціальних історичних дисциплін // Там само.— 1975.— № 4.— С. 93; *Її ж.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // Там само.— 1974.— № 1-2.— С. 93; *Купчинський О. А.* Про підготовку каталога судово-адміністративних фондів України XV–XVIII ст. // Там само.— 1976.— № 5.— С. 14-21; *Його ж.* Конференція з питань дослідження і готування до друку стародавніх рукописних джерел // Там само.— 1970.— № 3.— С. 97-101.

пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові. 1233–1799”.

Дослідження Я. Р. Дашкевича⁸⁹, Я. Д. Ісаєвича⁹⁰, О. А. Купчинського⁹¹, Л. М. Григорчук⁹², У. Я. Єдлінської⁹³, В. О. Голяка⁹⁴, — завдяки обґрунтованим теоретизуванням, докладності, аргументованості інтерпретацій, — стали візитною карткою семінару, склали йому рекомендації з-поміж інших наукових осередків.

Розвиток дипломатики зумовив підвищений інтерес до генетично спорідненої і галузево близької палеографії. Свідченням попиту на неї було обговорення на семінарах питань, присвячених з'ясуванню походження, шляхів (е)-міграції письма, виявленню у часі і просторі характеру, масштабу міжмовної комунікації, зв'язків, лінгвістичних особливостей грецької, латинської, слов'янської, арабської, єврейської палеографії, різних шкіл і груп письма, поширених в українських землях, дешифруванню системи скорочень, розробленню археографічних правил передачі тексту і перекладу іншомовних документів тощо. Предметом досліджень стали еволюція староукраїнського, українського письма (від уставу до скоропису на прикладі різних шкіл Київського, Волинського, Брацлавського воєводств), графологічна специфіка рукописних документів, значення герметичності і відкритості літер, надрядкових знаків, скорочень слів (у т. ч. і брахіграфічної системи скорочень: суспензія, контракція, спеціальні знаки), порядок вживання абзаців, великих літер, літерних цифр та ін. мовних знаків. Активними доповідачами з палеографічної тематики були Я. Р. Дашкевич, У. Я. Єдлінська, П. І. Захарчишин, О. А. Купчинський, І. П. Крип'якевич та ін. учасники семінару, що зафіксувало не спорадичні, а колективні зусилля над розв'язанням теоретичних і практичних запитів істориків-архівістів,

⁸⁹ Дашкевич Я. Р. Дослідження автентичності документа в судовій практиці другої половини XVII ст. (нарис з української дипломатики) // Архіви України.— 1968.— С. 20-27.

⁹⁰ Вавричин М. Г. [Без назви] // Там само.— 1977.— № 3.— С. 88.

⁹¹ Там само.— С. 90-91; ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 894.— Арк. 1-4. Вавричин М. Г. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України.— 1974.— № 1-2.— С. 93; *Її же* [Без назви] // Там само.— 1976.— № 4.— С. 96; Купчинський О. А. Про підготовку каталога судово-адміністративних фондів України XV–XVIII ст. // Там само.— № 5.— С. 14-21.

⁹² ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 770.— Арк. 4-9; Вавричин М. Г. Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін // Архіви України.— 1975.— № 4.— С. 93.

⁹³ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 1061.— Арк. 46-70; Вавричин М. Г. [Без назви] // Архіви України.— 1976.— № 4.— С. 96.

⁹⁴ ЦДІА України у Львові.— Спр. 860.— Арк. 1-7.

джерелознавців⁹⁵. До палеографічних досягнень львівських архівістів варто зарахувати тривало диспутовані і, зрештою, схвалені науково-методичні настанови — “Правила передачі тексту і перекладу іншомовних документів” (1985), “Правила передачі тексту пам’яток українського письменства XVI–XVIII ст.” (1985) (автор-упорядник У. Я. Єдлінська)⁹⁶. Палеографічні дослідження сприяли конституюванню історії, теорії документа, методики вивчення його інформаційної складової не тільки в межах джерелознавства, але й історичного документознавства.

Цікавими були надбання архівістів у галузі сфрагістики⁹⁷. Питання виявлення печаток у загальному комплексі джерел і у кожному конкретному виді документа, їх описування і класифікація, порядок взяття на облік, умови, способи зберігання отримали від учасників семінару своєрідні “відповіді” у вигляді методичних настанов, правил, рекомендацій, класифікаційних схем, на основі яких у нових аспектах постала проблема освоєння модерних теоретичних знахідок, ідей і концепцій ведення сфрагістичних студій. Отже, практична сфрагістика відкрила шляхи теоретичним пошукам. Виявом тривалості класичної спадщини в теорії сфрагістики стали розробки В. О. Гавриленка⁹⁸,

⁹⁵ *Ружицький Е. Й.* Скорочення в латинських документах XIV–XVIII ст. (на матеріалах ЦДІА УРСР у Львові) // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 138-162; *Панащенко В. В.* Про стан і деякі завдання в розвитку української палеографії // Там само.— С. 164-180.

⁹⁶ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 1157.— Арк. 18-36.

⁹⁷ *Гавриленко В. О.* Про предмет, методи і завдання сфрагістики // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 292-308; *Його ж.* Радянські дослідження з сфрагістики // Архіви України.— 1964.— № 5.— С. 76-78; *Крип’якевич І. П.* Стан і завдання української сфрагістики // Український історичний журнал.— 1959.— № 1.— С. 44-52; *Стрельський В. И.* Геральдика и сфрагистика в научной работе историков // Вопросы архивоведения.— 1963.— № 2; *Маркевич О. В.* Виявлення та описання сфрагістичних пам’яток // Архіви України.— 1964.— № 5.— С. 27-31; *Сварник І. І.* Умови та способи зберігання підвісних і прикладних печаток // Архіви України.— 1980.— № 4.— С. 33-36; *Маркевич О.* Час і причини виникнення сільських печаток в Галичині // Науково-інформаційний бюлетень АУ при Раді Міністрів УРСР.— 1963.— № 6.— С. 15-19; *Мацюк О. Я. Е. И.* Каменцева, Н. В. Устюгов. Русская сфрагистика и геральдика (Москва: Высш. школа, 1974.— 264 с.) // Архіви України.— 1974.— № 5.— С. 85-86; *Шраберман М. М.* Науково-практичний семінар в ЦДІА УРСР у м. Львові // Там само.— 1983.— № 1.— С. 78 та ін.

⁹⁸ *Вавричин М. Г.* [Без назви] // Архіви України.— 1977.— № 1.— С. 90; *Гавриленко В. О.* Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії.— Київ: Наук. думка, 1977.— 168 с.; *Його ж.* Про предмет, методи і завдання сфрагістики // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 292-308.

О. В. Маркевича⁹⁹, І. П. Крип'якевича¹⁰⁰. Об'єктами поважних досліджень були окремі види печаток, гем, скарабейв, керамічних і гончарних клейм, штампів, а предметом — історія їх еволюції, студювань як явища культури і вияву розвитку суспільства, що розкривало головні завдання, нап'ями наукової дисципліни, її методику, зв'язки з іншими галузями знань.

Яскравим представником львівської школи сфрагістики в історію історичної науки ввійшов неодмінний учасник семінару О. В. Маркевич. На рівні архіву дослідник ініціював цілеспрямоване виявлення, облік і описування сфрагістичного матеріалу. Цікавою була запропонована вченим схема класифікації печаток, які диференціювалися за хронологічною ознакою та ознакою належності певній соціальній групі населення, фізичній особі, установі, одиниці адміністративно-територіального поділу, об'єднанням різного статусу¹⁰¹.

Практика виявлення й опису печаток, набута О. В. Маркевичем, спонукала уніфікувати цей процес. Запроваджувався єдиний зразок оформлювання картки обліку печаток, що містила такі графи: джерело виявлення печатки, дата складання документа, матеріальна основа печатки, її форма, розмір, колір, стан і розташування, належність, текст. Перелік позицій опису сфрагістичного матеріалу вказує на прагнення до скрупульозного наукового аналізу цього виду історичних джерел — акту засвідчення оригінальності документа. Ставлення О. В. Маркевича до печаток як важливих пам'яток культури, відбитка еволюції суспільства і держави зумовило пропозиції створити в державних архівах кабінети, музеї сфрагістики, провести повну інвентаризацію джерел, укласти й опублікувати відповідні каталоги, альбоми-зразки тощо¹⁰². Фактом визнання авторитетності досягнень львів'ян у галузі сфрагістики слугує статус архіву як розробника однієї з найбільш комплексних, розширених галузевих тем 1980-х рр. — “Сфрагістичні матеріали — джерело для визначення і датування архівних документів”¹⁰³.

⁹⁹ *Ваєричин М. Г.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДДА УРСР у м. Львові // *Архіви України.*— 1974.— № 1-2.— С. 93; *Захарчишин П.* Семінари з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін // Там само.— 1966.— № 4.— С. 99-100; *Маркевич О. В.* Виявлення та описання сфрагістичних пам'яток // Там само.— 1964.— № 5.— С. 27-31.

¹⁰⁰ *Крип'якевич І. П.* Стан і завдання української сфрагістики // *Український історичний журнал.*— 1959.— № 1.— С. 119-129.

¹⁰¹ *Маркевич О. В.* Виявлення та описання сфрагістичних пам'яток // *Архіви України.*— 1964.— № 5.— С. 28.

¹⁰² Там само.— С. 31.

¹⁰³ ЦДДА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 1093.— Арк. 6-бзв., 63, 64.

Вагомі сліди в історії семінару залишили дослідження з філігранології, більшість яких належить відомому архівісту О. Я. Мацюку¹⁰⁴. Йдучи слідом за здобутками вітчизняних фахівців у галузі філігранології, перш за все, І. М. Каманіна й О. А. Вітвицької, враховуючи багатий досвід зарубіжних колег — Г. Айнедера, Ш.-М. Бріке, Т. Жансена, Е. Ляуцевічюса, В. Рауделюнаса, послуговуючись широкою архівною джерельною базою, О. Я. Мацюк докладно вивчає історію паперового виробництва, спеціалізованої торгівлі в українських землях і за їх межами. Технологія виготовлення паперу, центри його виробництва і технічне оснащення, обсяг продукції, якість, асортимент, формат паперу; напрями, масштаби збуту, генеалогія власників і майстрів, орендарів папірень, геральдика фірмових водяних знаків, їх значення, економічні зв'язки країн-виробників паперу з країнами-споживачами, історія торгівлі і т. д. упродовж XIV–XIX ст. склали першу частину об'єктно-предметної сфери філігранологічних досліджень О. Я. Мацюка. Йому належить вичерпний висновок про те, що філігранологічному продукту притаманний такий значеннєвий додаток, як соціально-економічна історія. Цілком природно, що історія паперового виробництва, торгівлі папером, соціальний статус осіб, зайнятих продукуванням паперу, тлумачаться О. Я. Мацюком як магістральні дослідницькі завдання філігранології. Як невід'ємну частину інтересів спеціальної історичної дисципліни учений представляє іконографічні аспекти, пов'язані з емблематичною, факсимільною частиною водяного знака — розшифруванням окремих ініціалів, їх комплексів, що слугує встановленню авторства, автентичності, географічного походження документа. У зв'язку з цим О. Я. Мацюк розробляв методіку філігранології, а необхідність оперування спеціальними термінами у межах вітчизняного наукового простору викликала до життя термінологічні студії у виконанні вченого. Творча спадщина О. Я. Мацюка налічує більше 200 наукових праць, у тому числі й фундаментальну узагальнюючу монографію, присвячену філігранології — «Історія українського паперу» (Київ, 1994). Крім класичних методологічних

¹⁰⁴ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 21; Спр. 415.— Арк. 121-140; Спр. 442.— Арк. 72; Спр. 482.— Арк. 4; *Захарчишин П.* Наукова конференція з питань архівознавства та спеціальних історичних дисциплін // *Архіви України.*— 1965.— № 2.— С. 92-93; *Його ж.* Семінари з питань архівознавства і спеціальних дисциплін історії // Там само.— № 4.— С. 95; *Купчинський О. А.* Конференція з питань дослідження і готування до друку стародавніх рукописних джерел // Там само.— 1970.— № 3.— С. 97-101; *Мацюк О. Я.* Філігранологія як спеціальна історична дисципліна // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 187-202; Нове видання з філігранології // *Архіви України.*— 1972.— № 3.— С. 85 та ін.

підходів, яскраво втілених у творчій спадщині дослідника, варто вказати на оригінальні пошуки відповідей на питання про художньо-мистецькі зміни філіграней у часі, історико-психологічну мотивацію образної плінності та їх значення для виявлення фактів загальної історії, історії мистецтва, церковної історії, етнографії, геральдики, генеалогії й “інших культурно-історичних досліджень”¹⁰⁵. О. Я. Мацюку також належить втілення багатьох подвижницьких проєктів, як-от: створення музею паперу в ЦДІА України у Львові, укладання альбомів філіграней, методики їх археографічного опису тощо¹⁰⁶. Співробітництво з Міжнародним товариством істориків паперу (1960) уможливило залучення зарубіжних історіографічної, джерельної баз для розвою “філігранології Ореста-Нестора Мацюка”, забезпечивши становлення філігранологічного відгалуження у вітчизняних дипломатиці, палеографії, заснованого на адаптації передових ідей західноєвропейської науки¹⁰⁷.

Семінар збагатив історичну науку знахідками в галузі археографії (Н. Ф. Врадій, Я. Р. Дашкевич, Я. Д. Ісаєвич, І. П. Крип’якевич, О. А. Купчинський)¹⁰⁸, історичної метрології (Ю. М. Гросман, Я. Д. Ісаєвич, Я. Г. Сеник)¹⁰⁹, історичної хронології (Я. П. Кісь, І. П. Крип’якевич, А. О. Содомора)¹¹⁰, нумізматики (В. В. Зварич)¹¹¹, генеалогії (В. В. Грабовецький)¹¹². Різномасштабні дослідження стосувалися, з-поміж іншого, наукової критики документа, міждисциплінарних зв’язків СІД, розширення їх можливостей і меж студіювань, точок перетину термінологічних запозичень тощо.

¹⁰⁵ *Мацюк О. Я.* Філігранологія як спеціальна історична дисципліна // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 201.

* Пропозиція відкриття в архіві музею паперу була частково втілена в залі “Філігранологія” Кабінету спеціальних історичних дисциплін.

¹⁰⁶ *Мацюк О. Я.* Філігранологія як спеціальна історична дисципліна // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 57; Спр. 1184.— Арк. 9-12; *Бутич І. Л.* Назрілі питання української радянської археографії // Третя республік. наук. конф. з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція. СІД.— Київ, 1968.— С. 204-216.

¹⁰⁹ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 4; *Вавричин М. Г.* Семінар з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові // Архіви України.— 1974.— № 1-2.— С. 93; *Сеник Я. Г.* З історії метрології XVI — першої половини XIX ст. (на документальних матеріалах ЦДІА УРСР у Львові) // Там само.— 1973.— № 3.— С. 57-63.

¹¹⁰ ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 372.— Арк. 56.

¹¹¹ Семінари з питань джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін // Архіви України.— 1963.— № 4.— С. 93-94.

¹¹² ЦДІА України у Львові.— Ф. Р-1, оп. 1, спр. 482.— Арк. 4.

Таким чином, маємо констатувати: у другій половині ХХ ст. джерелознавча львівська історична школа, відособившись від пануючих ідеологічних впливів, набула інакшої соціальної функції — слугувати забезпеченню практичної діяльності архівістів. Співпраця університетських вчених і працівників історичного архіву виявилася плідною і мала декілька важливих наслідків. Перший із них полягав у заснуванні і багаторічній діяльності семінару, який без перебільшення можна назвати яскравим феноменом науки і подвижництва, незалежного від часу, понадчасово сучасним. Семінар сприяв розширенню кола історичних джерел, які через ідеологічне табування (наприклад, документи церкви), сумнівність через незвичність їх статусу як таких (неписьмові, нетрадиційні джерела), залишалися поза увагою дослідників. Підвищений інтерес викликало принципове питання — необхідність об'єктивного вивчення джерел радянського періоду, застосування до них наукової критики.

Історично успадкована вірність прогресивним західноєвропейським науковим традиціям вигідно вирізняла львівську школу спеціальних історичних дисциплін з-поміж собі подібних у вітчизняному науковому просторі. Сміливі ідеї М. Фуко (1969) щодо домінантності документа у відносно історії¹¹³, висловлені ним в “Археології знання”, знайшли незалежне доведення львівськими науковцями перспективності історичної компаративістики, за якої на перший план виступають проблеми точного знання, параметри його структур, функцій, систем тощо¹¹⁴. Урізноманітнення тематики вивчення історичних джерел, методичні й методологічні нововведення дозволили завдяки накопиченню конкретного, емпіричного дослідницького матеріалу вийти на рівень узагальнюючих, чітко структурованих теоретизувань, зокрема, у галузі дипломатики, палеографії, сфрагістики, філігранології та ін. Семінар цілком виправдав себе як осередок наукового життя, головне призначення якого полягало в збагаченні історичних знань його учасників, активній допомозі у вирішенні прикладних завдань, сприятливого залученні фахівців до проведення наукових досліджень, зміцненні зв'язків з іншими науковими установами. Класикою історичної науки стали праці В. О. Гавриленка “Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії”¹¹⁵, У. Я. Єдлінської “Питання історичного синтаксису

¹¹³ Фуко М. Археология знания.— Київ, 1996.— С. 9-11.

¹¹⁴ Медушевская О. М. Новое знание о человеке // Источниковедение. Проблемные лекции: Учеб.-метод. модуль / Сост.: Р. Б. Казаков, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева; Отв. ред. О. М. Медушевская.— Москва, 2005.— С. 21.

¹¹⁵ Гавриленко В. О. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії.— Київ: Наук. думка, 1977.— 168 с.

української мови (на матеріалі листів Богдана Хмельницького)¹¹⁶, Я. П. Кіся “Палеографія”¹¹⁷, О. А. Купчинського “Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти”, “Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова”¹¹⁸, О. Я. Мацюка “Історія українського паперу”, “Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст.”¹¹⁹ та багато інших, що пройшли “гартування” семінаром.

Другий наслідок полягав в укоріненні міждисциплінарних підходів у проведенні досліджень, пов’язаних із вивченням історичних документів. Семінар заклав основи формування системи реальної взаємодії фахівців із архівознавства, джерелознавства, інших гуманітарних і природничих дисциплін. Багаторічна програма його діяльності яскраво проілюструвала еволюцію уявлень істориків про місце і роль спеціальних галузей історичної науки для становлення й зростання професіоналізму дослідника-гуманітарія, освоєння якісно нового історико-культурного рівня пізнання.

Наслідком діяльності семінару стало також заснування прикладних освітніх програм для студентів-істориків, розрахованих на поглиблення теоретичних знань, закріплення вмінь і навичок працювати з усім видовим різноманіттям історичних джерел, успішно проводити їх вивчення. Цьому мали слугувати Кабінет спеціальних історичних дисциплін, навчально-методичні, наукові, довідкові видання, публічні форми роботи архіву (екскурсії, виступи в засобах масової інформації, конференції) тощо. Розроблення загального історичного джерелознавства сприяло запровадженню й удосконаленню нових університетських курсів, створенню модерних галузевих навчальних програм із архівознавства, дипломатики, сфрагістики, палеографії, філігранології тощо.

¹¹⁶ *Єдлінська У. Я.* Питання історичного синтаксису української мови. На матеріалі листів Богдана Хмельницького.— Київ: Вид-во АН УРСР, 1961.— 107 с.

¹¹⁷ *Кісь Я. П.* Палеографія: Навч. посібник.— Львів: Вища школа, 1975.— 78 с.

¹¹⁸ *Купчинський О. А.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / Наукове товариство імені Шевченка.— Львів, 2004.— 1282 с.; *Його ж.* Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова / НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського.— Київ, 1998.— 98 с.

¹¹⁹ *Мацюк О.* Історія українського паперу / НАН України. Ін-т укр. Археографії та джерелознавства. ЦДІА України у Львові та ін.— Київ, 1994.— 186 с.; *Його ж.* Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. / АН України. Археограф. комісія. Ін-т укр. археографії та ін.— Київ: Наук. думка, 1992.— 347 с.; *Його ж.* Папір та філіграні на українських землях (XVI — початок XX ст.).— Київ: Наук. думка, 1974.— 295 с.

ЦДІА України у Львові продовжує повноцінне життя як наукова установа. На часі — нові цікаві творчі проекти. Час відкрив інші імена послідовників його заснованої ідеї, подвижників науки, рішуче налаштованих розвивати самодостатність історичного дослідження культури, джерел її пізнання. І тут досвід попередників здатен послугувати розкриттю потенційних можливостей колективної форми співпраці фахівців різних галузей знань на рівні архіву, запропонувати перевірений зразок організації дослідницького процесу, наукової комунікації й освітньої моделі.

СЕМІНАР З АРХІВОЗНАВСТВА ТА ДОПОМІЖНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЦДІА УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ: НАУКОВИЙ ФЕНОМЕН

Валентина Бездрабко

завідувач кафедри державного управління Київського національного університету культури і мистецтв, доцент, канд. іст. наук (м. Київ)

Висвітлюється історія семінару з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Центрального державного історичного архіву України у Львові як історичного та історіографічного факту. Зроблено висновок про вагомі здобутки семінару в архівознавстві, дипломатиці, палеографії, сфрагістиці, філігранології.

Ключові слова: історіографія, семінар, архів, джерелознавство.

ARCHIVAL SCIENCE AND AUXILIARY HISTORICAL DISCIPLINES SEMINAR IN CENTRAL STATE HISTORICAL ARCHIVES OF UKRAINE IN L'VIV: SCHOLARLY PHENOMENON

Valentyna Bezdrabko

Head, State Management Chair, Kyiv National University of Culture and Arts, Associate Professor, Candidate of Historical Science (Kyiv)

The article outlines history of the permanent Archival Science and Auxiliary Historical Disciplines Seminar held in State Central Historical Archives of Ukraine in L'viv. The conclusion was made about serious achievements of the Seminar in Archival Science, Diplomatics, Palaeography, Sphragistics, Philigranology.

Key words: Historiography, Seminar, Archives, Auxiliary Historical Disciplines.

**СЕМИНАР ПО АРХИВОВЕДЕНИЮ И ВСПОМОГАТЕЛЬНЫМ
ИСТОРИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ ЦГИА УКРАИНЫ ВО ЛЬВОВЕ:
НАУЧНЫЙ ФЕНОМЕН**

Валентина Бездрабко

*заведующая кафедрой государственного управления Киевского национального
университета культуры и искусства, доцент, канд. ист. наук (г. Киев)*

Освещается история семинара по архивоведению и вспомогательным историческим дисциплинам Центрального государственного исторического архива Украины во Львове как исторического и историографического факта. Сделан вывод о весомых достижениях семинара в архивоведении, дипломатии, палеографии, сфрагистике, филигранологии.

Ключевые слова: историография, семинар, архив, источниковедение.